

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.67.035>

УДК 327:008]:[316.325:355.48((470+571):477)]”2014/2023”

Марія Кушнарєва,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: mariakushn8@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3361-8838>

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття висвітлює діяльність української культурної дипломатії під час російсько-української війни. Діяльність цієї галузі в Україні від 1991 р. до початку 2022 р. охарактеризовано як незадовільну, визначено причини такого становища. Наголошено на важливості культурної дипломатії як складової стратегічних комунікацій та засобу «м'якої сили» для формування привабливого іміджу держави та збільшення її міжнародної підтримки. На підставі аналізу повідомлень ЗМІ про культурні й мистецькі події та заходи, що відбулися поза межами України від початку повномасштабного російського вторгнення, окреслено основні форми та напрями роботи, визначено головних акторів української культурної дипломатії. Окрему увагу приділено аналізу контенту заходів та подій, що представляють українську культуру за кордоном. Запропоновано низку засобів, застосування яких має сприяти підвищенню ефективності та дієвості української культурної дипломатії.

Ключові слова: культурна дипломатія, «м'яка сила», громадянське суспільство, стратегічні комунікації, Український інститут, російсько-українська війна, культурні зв'язки.

Ефективна система стратегічних комунікацій у наш час є невід'ємною передумовою успішної зовнішньої політики будь-якої держави, адже саме стратегічні комунікації покликані сприяти просуванню інтересів держави на міжнародній арені, насамперед за допомогою інформаційної діяльності. Однею зі складових системи стратегічних комунікацій поряд з інформаційною політикою та публічною дипломатією є культурна дипломатія. Культурну дипломатію розглядають також як своєрідне знаряддя так званої м'якої сили, яку використовують держави для досягнення своїх інтересів.

© М. Кушнарєва, 2023

Рік, що минув від 24 лютого 2022 р., став великим випробуванням для нашої держави та українського народу. Російсько-українська війна, що триває, для України є екзистенційним конфліктом, адже під загрозою опинилося саме існування України як держави та української ідентичності як такої. Початком російського дискурсу при побудові пропагандистської стратегії, розрахованої переважно, хоча й не тільки, на власний народ, є саме відмова Росії українцям у відмінній від російської ідентичності, точніше, невизнання Росією існування окремої української ідентичності, ігнорування української мови, декларування початкової меншовартості української культури, перекручення української історії. Мова, культура, історія, зрештою, ідентичність якраз і є тим матеріалом, на який спираються саме «м'яка сила» та культурна дипломатія. І якщо на четвертому десятиріччі існування України інша країна дозволяє собі ставити під сумнів факт існування української ідентичності та культури, то це опосередковано є свідченням прорахунків у формуванні та реалізації політики нашої держави, а саме вкрай неефективної української культурної дипломатії.

У чому причини того, що українська культурна дипломатія за час існування незалежної української держави не виконала своє завдання з просування України у світовому інформаційному та культурному просторі? Безперечно, саме тепер, на початку 2023 р., ступінь присутності України у світовому інформаційному просторі є високим, але чи можна це вважати результатом діяльності української культурної дипломатії? Як працювала українська культурна дипломатія від самого початку російського вторгнення? Чи є її здобутки запорукою подальшої розбудови цієї галузі, а отже, і створення привабливого іміджу нашої держави в очах світової спільноти, що так само може вплинути на посилення підтримки? Злободенність пропонованої статті зумовлена жорсткою необхідністю дати відповіді на ці та пов'язані з ними питання.

Отже, **метою статті** є аналіз наявної в ЗМІ інформації про стан української культурної дипломатії після 24 лютого 2022 р., виокремлення основних напрямів діяльності, визначення акторів, окреслення домінуючих тенденцій з огляду на функції культурної дипломатії у стратегічних комунікаціях української держави, а також формулювання пропозицій для сприяння підвищенню ефективності цієї надзвичайно важливої галузі.

Об'єктом дослідження стали повідомлення в українських та зарубіжних ЗМІ про події, пов'язані з ознайомленням закордонної публіки з українською культурою, що мали місце після початку повномасштабного російського вторгнення, тобто відбулися за астрономічний рік від 24 лютого 2022 р. Такі хронологічні рамки пояснюються, по-перше, тим, що війна,

на жаль, триває і тому постає потреба в суто умовній часовій межі, яка, утім, дає змогу зробити певні попередні висновки.

Процес дослідження ґрунтувався на теоретичних засадах і методологічних принципах історизму та об'єктивності, системного підходу, відбувався з використанням загальнологічних методів та прийомів дослідження (аналіз, синтез, узагальнення тощо), які застосовувалися в поєднанні з контент-аналізом.

Поняття «культурна дипломатія» та «м'яка сила» перебувають на перетині площин політологічних теоретико-аналітичних узагальнень та суто прикладних знань, тому ці поняття активно циркулюють як у науковому дискурсі, так і у світовій громадській думці, отже, є об'єктом висловлювань як політологів-учених, так і політичних акторів. Хоча явище культурної дипломатії як таке сягає корінням найдавнішого періоду цивілізованої стадії існування людства, поняття «культурна дипломатія» було запропоновано американським ученим Ф. Баргхоорном у 60-х роках минулого століття. Він визначив його як «маніпуляцію культурним матеріалом у пропагандистських цілях» та як «галузь міжурядової пропаганди». З часом акценти змінилися і тепер культурну дипломатію визначають як «національну політику, яка покликана забезпечити експорт репрезентативних зразків культури цієї нації для досягнення цілей зовнішньої політики» [23, с. 13]. Утім польський дипломат Є. Онух визначає культурну дипломатію як «продаж іміджу країни засобами культури» [5]. Культурна дипломатія як об'єкт досліджень привернула увагу багатьох учених (Дж. Джену-Хехт та М. Донфрід [23], М. Кренн, Р. Арндт, М. Агілар, Г. Пассин, М. Еспіноса, Дж. Олусанія та ін.). Проблеми культурної дипломатії України висвітлено в працях О. Розумної [12], О. Стасевської та І. Маланчука [15], Г. Луцишин та А. Гончарук [7], історичний аспект досліджує Т. Пересунько [9].

Поняття «м'яка сила» запровадив американський учений Дж. Най у 80-х роках минулого століття. Він визначив «м'яку силу» як «здатність більше впливати на інших за допомогою привабливості та переконання, ніж шляхом примусу чи платні» [24]. Директор із аналітики Brand Finance, керівник дослідження для Global Soft Power Index С. Томсон вважає, що «м'яка сила відіграє значну роль і має вплив на рішення, які ухвалюють люди, організації чи уряди. Вона визначає, чи хочуть люди мати справу з вами, відвідати вашу країну, навчатися тут чи провадити економічну діяльність. Цього ефекту м'яка сила досягає без примусу, натомість створюючи прихильне ставлення» [6]. Поняття «культурна дипломатія» та «м'яка сила» пов'язали Й. Р. Ісар та А. Тріандафілліду, котрі визначили культурну дипломатію як «знаряддя м'якої сили, за допомогою якого держави

та/чи міжнародні організації досягають цілей зовнішньої політики» [22]. Окремі аспекти, пов'язані з формуванням та дією українського варіанта «м'якої сили», розглянули українські дослідники О. Семченко [14], К. Бікір, К. Савон [13].

Історія української культурної дипломатії є давньою, якщо розглядати її як процес обміну культурними зразками, що, як і у випадку інших держав, реалізовувався свідомо чи несвідомо мандрівниками, торговцями, військовими, студентами, прочанами, емігрантами, тобто будь-якими особами, які мали змогу знайомитися зі способом життя та культурою інших народів і презентувати їм доробок своєї країни. Першим і надзвичайно вдалим проявом справді державницького бачення та використання культурної дипломатії можна вважати ініційовані Директорією УНР масштабні гастролі Української Республіканської Капели країнами Європи та Америки у 1919–1924 рр., завдяки чому світову популярність здобув вокальний твір М. Леонтовича «Щедрик» [9, с.105].

Під час перебування України в складі СРСР за умов тотальної централізації влади українська культура, як і культура інших тодішніх радянських республік, сприймалася громадянами інших держав як радянська, а оскільки «СРСР» у свідомості тих самих громадян трансформувалася в «Росію», відповідно, Україна сприймалася ними теж як частина Росії, і навіть триумфальні закордонні виступи танцювального ансамблю ім. П. Вірського чи гастролі Київського театру опери та балету не могли змінити ситуацію.

З відновленням української державності у 1991 р., здавалося б, українська культурна дипломатія мала б пережити добу розквіту. Певні зрушення очевидні: схвалено документи стратегічного характеру, відбулося кілька спроб створення структур, що мали опікуватися поживленням культурного співробітництва тощо [15, с. 91; 7, с. 28; 9, с. 105]. Але, на жаль, упродовж перших понад 20 років існування України як незалежної держави урядові заходи з розбудови української культурної дипломатії були спорадичними, неефективними, іноді навіть фіктивними [12, с. 13] або мали суто декларативний характер. Практичні кроки з розбудови української культурної дипломатії на державному рівні здійснювалися переважно з 2015 р. Зрештою, тільки у 2017 р. було створено Український інститут, який мав виконувати функції координаційного центру української культурної дипломатії.

Оскільки упродовж понад 20 років в Україні була відсутня державна установа, яка б опікувалася культурною дипломатією, то її функції виконували почасти Міністерство культури, почасти – Міністерство закор-

донних справ. Дублювання завдань і повноважень не сприяло справі, позбавляючи її системності та стратегічного бачення.

Зокрема, украї симпоматичною є історія форумів культурної дипломатії в Україні. У 2015 та 2016 р. було проведено Перший та Другий форуми культурної дипломатії України, але на тому їхня історія чомусь припинилася. У 2020 і наступних роках відбулися, ледь змінивши назву, відповідно, I, II та III Міжнародні форуми культурної дипломатії – аналогічні заходи з подібною проблематикою, іноді навіть із тими самими учасниками. Необхідність проведення ще одного першого та ще одного другого форумів з інтервалом у п'ять років можна пояснити виключно приходом до влади іншої політичної сили.

Особливо варто звернути увагу на те, що образ України в очах сучасних іноземців був великою мірою сформований радянською пропагандою. Цей образ складався в кращому випадку з чудових народних пісень та запальних народних танців, а незалежна Україна не вважала за потрібне щось цьому протиставляти. Натомість Росія, маючи довгу історію неінституціональної культурної дипломатії ще з часів Російської імперії, у радянський період, особливо під час «холодної війни» перевела цю діяльність у статус державного завдання надзвичайної важливості, створюючи відповідні структури («Россотрудничество» тощо), залучаючи всі можливі ресурси та акцентуючи на класичному проширці своєї культури. Російські дипломати планують свої дії в цій сфері заздалегідь та систематично проводять масштабні культурні заходи за допомогою своїх представництв і культурних центрів. Тобто РФ провадить активну політику, тоді як Україна – реактивну, лише реагуючи на чийсь дії [5]. Результатом цього є домінування, принаймні на Заході, «міфу про абсолютну велич російської культури, навіть фахівці найвищого гатунку перебувають в полоні цього стереотипу та ілюзії того, що російська культура чимось краща за культуру сусідніх із нею країн» [2]. Тепер директор Ермітажу М. Піотровський відверто стверджує, що «російські культурні події за кордоном є культурними спецопераціями», що Росія веде «культурний наступ на Захід», а російська виставка у Парижі – це «російський прапор над Булонським лісом» [3]. Тому завданням української культурної дипломатії має бути, з одного боку, знайомство з Україною тих, хто її ще не знає, з другого – заміна неадекватного іміджу України оновленим різнобічним сприйняттям у свідомості тих, хто вже Україну знає, з іншого – деконструкція міфу про «абсолютну велич російської культури» [2].

Виконання всіх цих завдань покликаний координувати вже згаданий Український інститут, який однією зі своїх стратегічних цілей вважає «покращення розуміння та впізнаваності України серед закордонних

аудиторій» [8]. Інститут був створений 2017 р., проте, як зазначено у звіті установи, його «першим повним роком роботи» був 2019. Тоді ж 40 членів команди Інституту реалізували 84 заходи і проекти, з яких 46 % припало на Австрію в рамках Двостороннього року культури Україна – Австрія, 14 % заходів відбулося у Польщі, 9 % – у Німеччині, решта – у Франції, Іспанії, Італії, Литві, Великобританії, США, Нідерландах та Чехії, причому на Нідерланди та Чехію припало, відповідно до звіту, по 1 % заходів [4]. Оскільки всього заходів було 84, то, виходить, що у цих двох країнах відбулося по 0,84 заходу, що є дивним. У 2020 р. Інститут також звітує про 84 заходи, але вже у 21 країні. Звіти за 2021 та 2022 р. наразі відсутні.

Мистецтвознавиця О. Семенік, згадуючи події Двостороннього року культури Україна – Австрія під орудою Українського Інституту в Австрії, а саме ретроспективу К. Муратової, виставку сучасного українського мистецтва «Між вогнем та вогнем» А. Ложкіної та К. Акінши, концерти «ДахиБрахи», Onuka та DZ'OB, вважає: «Ця програма може стати прикладом того, як показувати українську культуру за кордоном без шароварів, сала та ансамблю Вірського чи хору Верьовки. Не те щоби це не мало право на життя (! – М. К.), але українська культура різноманітна і давно може існувати без шароварщини» [4]. З огляду на те, що це висловлювання Український інститут включив до свого звіту, можна припустити, що команда установи вважає (принаймні вважала) це твердження програмним.

Вірогідно, результатом реалізації таких програмних настанов стало представлення Українським інститутом у 2019 р. у Відні десятихвилинної аудіовізуальної роботи «Discover Ukraine: Bits Destroyed but Undeclared», під назвою «Discover Ukraine: Bit by Bit», створеної Українським інститутом та командою студії «Rock 'n' Light», яка базується на документальному проєкті «Українська радянська мозаїка» (2013–2021). Та сама робота була показана ще раз під час міжнародного фестивалю «Greenwich+Docklands» (Лондон, вересень 2022), а також у жовтні 2022 під час фестивалю «Культурна ніч 2022» у Копенгагені.

У 2020–2021 рр. Український інститут задля реалізації одного зі своїх проєктів як об'єктів, що представляють «історію, традиції, ідентичність та культуру України», обрав типові будинки українських міст 1970–1990-х років серій БПС, КТ, «чешки», хоча вже сама назва «чешки» вказує на те, що цей культурний продукт родом із тодішньої Чехословаччини, отже, для України не є автентичним. З іншого боку, зовнішній вигляд цих будинків, на думку пересічної людини, що не є фахівцем із будівництва, був подібним до інших, яких у згаданий час зводилося багато по всьому світу, тому

вважати ці будинки оригінальним і неповторним українським досягненням – некоректно [1, с. 87].

По суті, наведені твердження та заходи змальовують декларований Українським інститутом варіант стратегічного нарративу української культури, відповідно до якого найцікавішим в українській культурі є доробок радянських часів та сучасне мистецтво, що є доволі дискусійною позицією принаймні тому, що обмежує українську культуру тільки ХХ–ХХІ ст., позбавляючи її коріння, історії, логіки формування.

Подібний підхід зумовив відповідні результати. Директор Українського інституту В. Шейко в серпні 2022 р. констатував: «Українська культурна дипломатія після 24 лютого змінилася (...). По-перше, світ нарешті відкрив для себе Україну. Фантастична кількість людей лише 24 лютого усвідомила той факт, що Україна існує» [2]. Така заява від особи, яка на той момент вже майже п'ять років обіймала посаду директора бюджетної установи, що упродовж цих майже п'яти років мала знайомити світову громадськість з Україною, – не то що справляє дивне враження, а є недоречною.

Наведене висловлювання директора Українського інституту дає змогу констатувати вкрай низьку ефективність українських зусиль у культурній дипломатії до 2022 р. Причинами цього можна вважати відсутність в української влади політичної волі до розбудови культурної дипломатії, принаймні до 2015 р. та спорадичні дії після того; відсутність системного бачення; відсутність стратегічного планування; несформованість (або нежиттєспроможність) стратегічного нарративу культурної презентації України за кордоном; відсутність спадкоємності у формуванні завдань та перебігу культурної дипломатії через зміни владної команди.

Початок російського повномасштабного вторгнення, опір, який чинить наша держава істотно переважаючому у військовому, фінансовому, кількісному відношенні ворогу, героїчний спротив ЗСУ та українського народу, злочини російських військових проти цивільного населення, руйнування об'єктів критичної інфраструктури та його наслідки не могли не вразити світову, насамперед, європейську громадськість. Ступінь уваги до подій в Україні, надто на початку військових дій, був безпрецедентним, цілком передбачуваним, цікавість викликало все, що пов'язано з Україною. Українська культурна дипломатія не могла знехтувати такою нагодою, її діяльність нарешті активізувалась.

Аналіз повідомлень ЗМІ про представлення української культури за кордоном після 24 лютого 2022 р. дає змогу виокремити основні форми та напрями, за якими відбувалася промоція української культури.

Основними формами реалізації української культурної дипломатії після початку повномасштабного російського вторгнення були:

– участь представників України у щорічних європейських та світових культурних подіях (фестивалі, конкурси, мистецькі та книжкові виставки тощо);

– організація та проведення спеціальних заходів, присвячених українській культурі (концерти, кінопокази, виставки, літературні читання тощо);

– гастролі українських мистецьких колективів (Національного ансамблю танцю ім. П. Вірського, оркестрів Львівської, Одеської філармоній, оркестру та балетної трупі Національної Опери тощо);

– реалізація онлайн-проектів, присвячених українській культурі (онлайн-простір української культури на платформі «Google Arts&Culture», сайт ukrainefilms.com, діджитал-проект «Листівки з України» тощо);

– інституціональна діяльність (робота з включення об'єктів до Списків світової спадщини ЮНЕСКО тощо).

Загалом наведені форми культурної дипломатії є усталеними і передбачуваними. Утім можна було би сподіватися на більшу різноманітність заходів та більшу креативність у підході до їх дизайну.

Мало не єдиний приклад нетривіального способу промоції української культури був ініційований та реалізований, як це не дивно, не українцями, а латвійцями. Саме вони, вражені руйнуванням музею Марії Приймаченко в Іванкові внаслідок російського обстрілу в лютому 2022 р., започаткували проект «Від латвійського серця до українського серця», у межах якого в Ризі всі охочі могли взяти участь у створенні 60 мозаїчних реплік-парафраз робіт Марії Приймаченко. Проект завершився в серпні, після чого його можна було побачити в Ризі, а потім створена колекція відправилася до України, у фонд того самого Іванківського музею художниці. Ініціатором проекту став латвійський мозаїст В. Верник, котрий залучив до проекту керівників галерей Риги та українських біженців. Підтримку проекту як приватна особа надав громадський діяч Андрій Бачкус [20]. Такий багатоступеневий інтерактивний проект, у реалізації якого взяли особисту участь пересічні громадяни та який мав спеціальну дитячу програму, безумовно, сприятиме всебічному знайомству латвійців з українською культурою.

Що стосується контенту, то загалом за цей рік українською культурною дипломатією були представлені усі види мистецької діяльності, однак постає питання про пріоритети. Зважаючи на те, що серед публікацій у ЗМІ новини про ту саму подію неодноразово траплялися в кількох повідомленнях, або ж, навпаки, в одному згадувалося відразу кілька заходів, здійснити коректні підрахунки навряд чи можливо. Утім, не претендуючи

на статистичну точність, можна оцінити приблизне співвідношення кількості повідомлень, що стосуються різних видів мистецтва. Отже, з повідомлень ЗМІ, що з'явилися після 24 лютого 2022 р., у яких йшлося про ознайомлення закордонної аудиторії з українською культурою, приблизно 50 % були присвячені українському кіно, 30 % – музиці (класичній, народній, сучасній), 10 % – візуальним мистецтвам (переважно живопису), 5 % – дизайну та народним ремеслам, по 3 % – театральному мистецтву та літературі.

Перевага кіно є очевидною і вона не випадкова. Ще 2015 р. новостворене Управління публічної дипломатії оголосило кінематограф одним із провідних інструментів культурної та іміджевої промоції України за кордоном [5]. Кіно перебуває також у фокусі уваги Міністерства культури та інформаційної політики. Зокрема, 2 квітня 2022 р. МКІП через телеграм поширило перелік «ТОП-10 українських фільмів, які обов'язково має подивитися кожен українець». Такими фільмами міністерство вважає «Щедрик», «Стоп-земля», «Клондайк», «Наші Котики», «Поводир», «Егрегор», «Крути 1918», «Черкаси», «Мої думки тихі», «Безславні кіпаки». Цікаво, що в цьому самому повідомленні міністерство зазначає: «Українська кіноіндустрія лише стає на ноги, тому особливо важливими є покази українського кінопродукту за кордоном» [16]. Те, що українська кіноіндустрія «лише стає на ноги» є цілком закономірним, але задум, щоб те, що «лише стає на ноги», представляло українську культуру за кордоном, виглядає доволі контроверсійно, насамперед з погляду ефективності цієї презентації. Судячи з повідомлень ЗМІ, закордонний глядач мав скласти уявлення про українське кіно, переглянувши створені упродовж останніх років фільми, переважно з наведеного списку МКІП, до яких долучилися «Толока», «Памфір», «Залізні метелики», «Як там Катя?», «Ля Палісіада», «Бачення метелика» тощо.

Натомість у програмах українських кіномарафонів та окремих кінопоказів, що за цей рік відбулися в різних країнах, відсутні фільми, що представляють справді оригінальне українське поетичне кіно: «Захар Беркут» та «Камінний хрест» Л. Осики, «Чорний птах з білою ознакою» Ю. Ілленка, «Вавилон-XX» І. Миколайчука тощо. Фільм «Земля» О. Довженка демонструвався тільки в Каунасі в рамках трієнале сучасного українського мистецтва [17], а під час фестивалю «Un week-end a l'Est» у Парижі відбулися покази фільмів «Довгі проводи» К. Муратової та «Людина з кіноапаратом» Д. Вертова [19]. І тільки в рамках сезону українського кіно в Британії представлення українського кіно було справді багатостороннім: планувалися покази не тільки всюдисущих «Памфіра» та «Клондайка», а й «Звенигори» та «Землі» О. Довженка, «Тіней забутих предків»

С. Параджанова, «Коротких зустрічей» К. Муратової, згаданого фільму Д. Вертова [18].

Програми згаданих кіномарафонів та окремих кінопоказів є доволі одноманітними, оскільки упродовж цих заходів демонструвалися названі вище фільми сучасних українських кінематографістів, створені упродовж останніх кількох років і тому, наприклад, глядачам у Південній Кореї, США, Туреччині, Канаді чи Кенії показували одну й ту саму стрічку – «Толоку» М. Ілленка, до якої, якщо захід відбувався у форматі кіномарафона, додавали ще два короткометражні фільми. Ступінь знайомства громадськості зазначених країн з Україною, а особливо з українським кінематографом, вкрай різний, так само різними є як естетичні уподобання, смакові переваги їх мешканців, так і особливості національних кінематографів цих країн. Тож ідея знайомства з українським кіно настільки різних аудиторій через показ одного й того самого фільму є вкрай ризикованою. Так само ризикованим був намір показати публіці Південної Кореї, кіно якої має справді великі здобутки міжнародного рівня, стрічку «11 дітей з Моршина», художні здобутки якої є сумнівними.

Також потребують осмислення питання концептуального підходу до презентації за кордоном українського образотворчого мистецтва. Як і у випадку кіно, з усього українського образотворчого мистецтва у фокусі культурної дипломатії перебуває тільки сучасне мистецтво. Частково це пояснюється тим, що світові мистецькі форуми, як правило, присвячені сучасному мистецтву, і тому, відповідно, саме сучасні українські художники представляли нашу країну під час таких заходів у Римі, Каунасі, Вероні, Берліні, Венеції, Турині. Але майже те саме стосується виставок, покликаних ознайомити закордонного глядача з українським мистецтвом як таким – у Таллінні, Лугано, Парижі, Римі, Брюсселі, Страсбурзі були представлені роботи лише сучасних українських художників, і тільки в Мадриді відбулася велика виставка живопису українського модернізму, тільки у Вашингтоні публіка могла побачити картини Марії Приймаченко. Поза увагою організаторів заходів, а отже, їх глядачів та відвідувачів, залишився український іконопис з усіма його локальними різновидами, портретний живопис XVII–XVIII ст., скульптури Й. Пінзеля, які з великим успіхом у 2012–2013 рр. демонструвалися в Луврі, наївний живопис К. Білокур, Г. Собачко-Шостак, О. Семерні тощо. Взагалі необгрунтованим виглядає майже повне ігнорування організаторами заходів творчості М. Приймаченко. Можна припустити, що інтерес закордонного глядача до неї міг бути помітним через суто художні цінності її творів, проте він міг бути ще більшим з огляду на резонанс, який викликало у світової культурної

громадськості згадане вище знищення її музею внаслідок російського обстрілу.

Організаторами заходів української культурної дипломатії є різні актори. Одним із них є вже згаданий Український інститут, другим – Міністерство культури та інформаційної політики, ще одним – офіс дружини Президента України О. Зеленської. Велика частка проєктів реалізовується представниками української громадськості (громадськими організаціями, мистецькими об'єднаннями, окремими особами тощо), органами української місцевої влади у співпраці з іноземними партнерами. Зокрема, буковинські аматорські та професійні музичні колективи з ініціативи міського голови Хотина А. Дранчука здійснили тур подяки польськими містами [10], а виставка молодих українських художників у Таллінні відбулася за сприяння дирекції таллінського музею, MTU «Leleka» та проєкту «SPOKIY» [21], і подібних прикладів можна навести чимало.

З одного боку, це можна вважати позитивною тенденцією, що вказує на помітний ступінь сформованості в Україні громадянського суспільства, а це, на думку Дж. Ная, є підґрунтям «м'якої сили» [24]. З другого боку, «недержавні актори, неурядові організації та митці при налагодженні професійних і мистецьких контактів з партнерами з інших країн керуються передусім потребою у співпраці з колегами, транскордонному обміні, а не бажанням дбати про “національні інтереси” (...). Можна з певністю сказати, що мистецька самоідентифікація із практиками культурної дипломатії частково або навіть переважно має “споживацький” характер, оскільки позиціонування проєкту як заходу культурної дипломатії у чарівний спосіб відкриває шлях до підтримки з офіційних джерел» [22]. Крім того, якщо держава не фінансує якогось актора (неурядову, недержавну організацію чи окрему особу), у реаліях демократичного суспільства вона зазвичай не має важелів впливу (або має вкрай обмежений вплив) на меседж, який цей актор прагне донести до закордонної публіки, тому не можна уникнути деформації стратегічного наративу навіть за умови його наявності та розробленості. Через це нагальною потребою України є вироблення суспільного консенсусу в реалізації політики культурної дипломатії, адже українські культурні ініціативи, які виходять на міжнародний рівень, мають бути внутрішньо узгодженими [7, с. 29].

Роль держави в цій ситуації не варто недооцінювати, адже громадська ініціатива взагалі може бути неоднаковою та мати дуже різні наслідки. Наприклад, дослідники справедливо вказують на величезний позитивний вплив на імідж нашої держави успішного проведення в Україні футбольного Євро-2012 [14, с. 270–271]. Безумовно, це можна вважати великим успіхом

української «м'якої сили», за організацію якого відповідали передусім державні органи влади, проте лише за шість років, у травні 2018 р., київська громадськість, охоплена несамовитою жагою до збагачення, звела всі ці успіхи нанівець, піднявши ціни на оренду житла у 30–40 разів перед фіналом Ліги Чемпіонів, що мав відбутися в Києві. Після численних скарг уболівальників президент УЄФА А. Чеферін змушений був заявити: «Київ прекрасний, але фанати не можуть орендувати кімнату за сотні євро. Проведення фіналу не повинні вигравати міста, у яких фанати змушені ночувати в гаражах» [11].

Подібні випадки можуть трапитися в будь-якій країні, тому держави, усвідомлюючи важливість культурної дипломатії як знаряддя «м'якої сили», вважали за необхідне тримати її реалізацію під власним контролем. Тому Франція створила Alliance Française ще в 1883 р., Італія – товариство «Данте» у 1889, Велика Британія – British Council у 1934, про США та СРСР, які змагалися на полях культурної дипломатії упродовж «холодної війни», залучаючи всі можливі ресурси, годі навіть згадувати. Про сучасну Росію вже йшлося вище. Китай розробив масштабну програму з культурної дипломатії у 1949 р. [23, с. 18–20], у 2002 р. Японія на державному рівні затвердила стратегію розвитку «Cool Japan» («Крута Японія»), щоб стати країною з позитивним іміджем [13, с. 114].

Викладене змушує дещо переосмислити ідею Дж. Ная про переважне значення громадянського суспільства для успішного функціонування «м'якої сили» в контексті українських сучасних реалій. Громадянське суспільство, безперечно, можна вважати своєрідним базовим актором, оскільки саме воно формує широкий діапазон різноманітних акторів культурної дипломатії, і чим більшим буде цей діапазон – тим різноманітнішим може бути представлення нашої культури за кордоном, але якщо українська держава прагне забезпечити цьому громадянському суспільству можливість вільно розвиватися без загрози втрати власної ідентичності, вона, принаймні на теперішньому етапі, повинна координувати та спрямовувати зусилля акторів.

З іншого боку, зважаючи на наведений вище огляд української культурної дипломатії з 1991 по 2022 р., ми, на жаль, можемо стверджувати, що наявність в українській державі певних ресурсів і повноважень не є гарантією успішної державної політики в будь-якій галузі, включно з культурною. Однак екзистенційні виклики, на які Україна змушена реагувати, жорстко спонукають державу докласти всіх можливих у нинішніх умовах зусиль для того, щоб ознайомити світову громадськість

з українською культурою та сформувати привабливий образ України та її народу. Для цього українській державі треба нарешті подбати про:

- формування стратегічного нарративу української культури, який сприятиме виокремленню найефективнішого, з огляду на придатність до транслявання та поширення, мультиаспектного образу-іміджу України та українського народу;

- перехід від реактивних дій до проактивних, запровадження стратегічного планування заходів культурної дипломатії;

- запровадження системного підходу до реалізації завдань культурної дипломатії;

- застосування цільового підходу до формування програми дій залежно від особливостей країни-об'єкта потенційного впливу культурної дипломатії;

- збільшення ступеня креативності та іноваційності дизайну заходів та подій для урізноманітнення форм та характеру діяльності в царині культурної дипломатії.

Запропоновані засоби можуть суттєво підвищити ефективність української культурної дипломатії в площині стратегічних комунікацій. Оскільки культурна дипломатія – це важливий ресурс не тільки культурного, а, насамперед, соціального та політичного впливу, наша держава потребує цього особливо гостро.

Сьогодні ступінь інтересу світової, а найперше європейської громадськості до України є високим. Цей інтерес, виходячи із зазначеного, не є продуктом діяльності української культурної дипломатії, як можна було б припустити, – це опосередкований результат національного спротиву агресивним діям значно переважаючих сил ворога. Особливості культурного та соціального життя доби постмодернізму змушують визнати, що існує висока ймовірність того, що цей інтерес може бути скороминущим, тому здебільшого саме від України залежить чи вийде перетворити його на стійкий. Українська держава повинна використати цей уже наявний інтерес як відправну точку для презентації власних культурних здобутків та створення привабливого образу України на міжнародній арені. Саме це своєю чергою може сприяти певним довготривалим змінам у світовій громадській думці на користь України, що, за умов демократичного політичного устрою переважної більшості країн, може забезпечити нашій країні довготривалу потужну підтримку. Якщо ж Україна змарнує цей шанс і не використає його, втрати, яких може зазнати наша держава, будуть не тільки символічними, а й цілком реальними.

Список використаних джерел

1. Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства : монографія / В. Горовий, С. Горова, М. Закіров та ін. ; наук. ред. В. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ. 2021. 252 с.
2. Володимир Шейко: «Українська культура вийде з цієї війни дуже пошрамованою». *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/culture/2022/08/16/526279_volodimir_sheyko_ukrainska.html
3. «Ермітаж» і Путін: чи можна відділити російську культуру від дій російської влади? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-rosiys%CA%B9ka-kul%CA%B9tura-kolonializm/31924992.html>
4. Звіт за 2019 рік. *Український інститут*. URL: <https://ui.org.ua/annual-report-2019/>
5. Костров В. Культурна дипломатія України: чому не використовуємо резерви? *Віче*. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/5266/>
6. Культурна дипломатія в часи невизначеності: як відбувся Міжнародний форум культурної дипломатії. *The Ukrainians*. URL: <https://theukrainians.org/kulturna-dyplomatiia/>
7. Луцишин Г., Гончарук А. Особливості розвитку культурної дипломатії України в сучасних умовах. *Політичні науки*. Вип. 3. № 1. 2017. С. 25–30.
8. Місія. *Український інститут*. URL: <https://ui.org.ua/mission/>
9. Пересунько Т. Інституціоналізація культурної дипломатії в Україні: до проблеми історичної тягlosti. *Культурологічний альманах*. Вип. 5. 2017. Київ : Нац. педагог. ун-т ім. М. П. Драгоманова. С.103–107.
10. Подяка полякам від українців. *C4*. URL: <https://c4.com.ua/novyny/podyaka-polyakam-vid-ukrainciv-amatorski-kolektivi-z-xotinszhini-proveli-koncerti-u-polshhi/>
11. Президент УЄФА: Фінали ЛЧ не можуть приймати міста, де фани ночують у гаражах. *Новинарня*. URL: https://novynarnia.com/2018/05/27/prezident-uefa-finali-lch-ne-mozhut-priymati-mista-de-fani-nochuyut-u-garazah/?fb_comment_id=2041826485890767_2042132912526791
12. Розумна О. П. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи. Аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2016. 53 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dypl-26841.pdf
13. Савон К. Влив політики «м'якої сили» на імідж держави. *Актуальні проблеми політики*. 2020. Вип. 66. С. 112–117.
14. Семченко О. «М'яка сила» держави як потенціал іміджу України. *Політичний менеджмент*. № 4–5. 2012. С. 265–272.

15. Стасевська О. А., Маланчук І. І. Культурна дипломатія: симбіоз культурного та правового потенціалу. *Право та інновації*. № 1 (33). 2021. С. 89–95.

16. ТОП-10 фільмів, які має обов'язково подивитися кожен українець. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3446891-top10-filmiv-aki-mae-obovazkovo-podivitisa-kozen-ukrainec.html>

17. Україна представила 17 артпроектів на трієнале сучасного мистецтва у Литві. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3609308-ukraina-predstavila-17-artproektiv-na-trienale-sucasnogo-mistectva-u-litvi.html>

18. Український Інститут та Британська Рада проведуть сезон українського кіно у Великій Британії. *Український інститут*. URL: <https://ui.org.ua/news/news-cinema/ukrayinskyj-institut-ta-brytanska-rada-provedut-sezon-ukrayinskogo-kino-u-velykij-brytaniyi/>

19. У Парижі відбудеться фестиваль «Un week-end a l'Est», присвячений українській культурі. *Український інститут*. URL: <https://ui.org.ua/news/festival-dedicated-to-ukrainian-culture-in-paris/>

20. У Ризі стартував проєкт художньої мозаїки на основі картин Примаченко. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3502144-u-rizi-startuvav-proekt-hudoznoi-mozaiki-na-osnovi-kartin-primacenko.html>

21. У Таллінні відкрили виставку молодих українських художників «Просто». *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3664604-u-tallinni-vidkrili-vistavku-molodih-ukrainskih-hudoznikiv-prosto.html>

22. Isar, Yudhishthir Raj; Triandafyllidou, Anna. Introduction to this special issue «Cultural diplomacy: what role for cities and civil society actors?». *International journal of politics, culture, and society*, 2021. Vol. 34. Pp. 393–402. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10767-020-09385-1>

23. Searching for a Cultural Diplomacy, edited by Jessica C. E. Gienow-Hecht, and Mark C. Donfried. Berghahn Books, Incorporated, New York-Oxford. 2010

24. Nye, Joseph. Soft power: the origins and political progress of a concept. Palgrave communications. 2017. URL: www.palgrave-journals.com/palcomms <https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.8>

References

1. Horovyi, V., Horova, S., Zakirov, M. et al. (2021). Biblioteky u formuvanni informatsiinoho resursu stratchichnykh komunikatsii ukrainskoho suspilstva [Libraries in formation of information resource of strategic communications

of Ukrainian society]. V. Horovyi (Ed.); NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].

2. Volodymyr Sheiko: «Ukrainska kultura vyide z tsiiei viiny duzhe poshramovanoiu» [Volodymyr Sheiko: “Ukrainian culture will be scarred after this war”]. (2022). *Livy bereh – Left Bank* [in Ukrainian]. Retrieved from https://lb.ua/culture/2022/08/16/526279_volodimir_sheiko_ukrainska.html

3. «Ermitazh» i Putin: chy mozhna viddilyty rosiiskiu kulturu vid dii rosiiskoi vlady? [*Hermitage and Putin: is it possible to separate Russian culture and Russian power?*]. (2022). *Radio Svoboda* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-rosiys%CA%B9ka-kul%CA%B9tura-kolonializm/31924992.html>

4. Zvit za 2019 rik. *Ukrainskyi Instytut – Ukrainian Institute* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://ui.org.ua/annual-report-2019/>

5. Kostrov, V. Kulturna dyplomatiiia Ukrainy: chomu ne vykorystovuiemo rezervy? [Cultural diplomacy in Ukraine: why we do not use the resources?]. *Viche – Viche* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://veche.kiev.ua/journal/5266/>

6. Kulturna dyplomatiiia v chasy nevyznachenosti: yak vidbuvsia Mizhnarodnyi forum kulturnoi dyplomatii [Cultural diplomacy in time of uncertainty: How International forum of cultural diplomacy was held]. *The Ukrainians* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://theukrainians.org/kulturna-dyplomatiiia/>

7. Lutsyshyn, H., Honcharuk, A. (2017). Osoblyvosti rozvytku kulturnoi dyplomatii Ukrainy v suchasnykh umovakh [Special characteristics of cultural diplomacy in Ukraine now]. *Politychni nauky – Political Sciences*, 3(1), 25–30 [in Ukrainian].

8. Misiia. *Ukrainskyi instytut – Ukrainian Institute* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://ui.org.ua/mission/>

9. Peresunko, T. (2017). Instytutsionalizatsiia kulturnoi dyplomatii v Ukraini: do problemy istorychnoi tiahlosti [Institutionalization of cultural diplomacy in Ukraine: to the problem of historic sustainability]. *Kulturolohichnyi almanakh – Cultural Studies Almanac*, 5, 103–107. Kyiv: Nats. pedahoh. un-t imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

10. Podiaka poliakam vid ukraintsiv [Thanks to the Poles from the Ukrainians]. (2023). *C4 – C4* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://c4.com.ua/novyny/podyaka-polyakam-vid-ukrainciv-amatorski-kolektivni-z-xotinshhini-proveli-koncerti-u-polshhi/>

11. Prezydent UIeFA: Finaly LCh ne mozhut pryimaty mista, de fany nochuiut u harazhakh [President of UEFA: League of Champions’ final games couldn’t be the guests of cities where fans have to sleep in garages]. (2018). *Novynarnia –*

Newsroom [in Ukrainian]. Retrieved from https://novynarnia.com/2018/05/27/prezident-uyefa-finali-lch-ne-mozhut-priymati-mista-de-fani-nochuyut-ugarazah/?fb_comment_id=2041826485890767_2042132912526791

12. Rozumna, O. P. (2016). *Kulturna dyplomatiia Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy. Analitychna dopovid* [Cultural diplomacy in Ukraine: present condition, problems, prospects. Analytical report]. Kyiv: NISD [in Ukrainian]. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dypl-26841.pdf

13. Savon, K. (2020). *Vplyv polityky miakoi syly na imidzh derzhavy* [Impact of soft power politics on a state image]. *Aktualni problemy polityky – Actual Problems of Politics*, 66, 112–117 [in Ukrainian].

14. Semchenko, O. (2012). *Miaka syla derzhavy yak potentsial imidzhu Ukrainy* [Soft power of state as potential for Ukraine image]. *Politychnyi menedzhment – Political Management*, 4–5, 265–272 [in Ukrainian].

15. Stasevska, O. A., Malanchuk, I. I. (2021). *Kulturna dyplomatiia: symbioz kulturnoho ta pravovoho potentsialu* [Cultural diplomacy: symbiosis of cultural and legal potential]. *Pravo ta innovatsii – Law and Innovations*, 1(33), 89–95 [in Ukrainian].

16. TOP-10 filmiv, yaki maie oboviazkovo podvyvtytsia kozhen ukrainets [Top-10 movies which every Ukrainians must watch]. *Ukrinform – Ukrinform* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3446891-top10-filmiv-aki-mac-obovazkovo-podivitis-a-kozen-ukrainec.html>

17. *Ukraina predstavyla 17 artproektiv na trienale suchasnoho mystetstva u Lytvi* [Ukraine has presented 17 art projects on contemporary art triennale in Lithuania]. (2022). *Ukrinform – Ukrinform* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3609308-ukraina-predstavila-17-artproektiv-na-trienale-sucasnoho-mistectva-u-litvi.html>

18. *Ukrainskyi instytut ta Brytanska Rada provedut sezon ukrainskoho kino u Velykii Brytanii* [Ukrainian Institute and British Council will conduct Ukrainian films season in Great Britain]. *Ukrainskyi Instytut – Ukrainian Institute* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://ui.org.ua/news/news-cinema/ukrayinskyj-instytut-ta-brytanska-rada-provedut-sezon-ukrayinskogo-kino-u-velykij-brytaniyi/>

19. *U Paryzhi vidbudetsia festyval Un week-end a l'Est, prysviachenyi ukrainskii kulturi* [Festival of Ukrainian culture *Un week-end a l'Est* will take place in Paris]. *Ukrainskyi Instytut – Ukrainian Institute* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://ui.org.ua/news/festival-dedicated-to-ukrainian-culture-in-paris/>

20. *U Ryzi startuvav proiekt khudozhnoi mozaiky na osnovi kartyn Prymachenko* [The project of art mosaics based on Prymachenko pictures started

in Riga]. *Ukrinform – Ukrinform* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3502144-u-rizi-startuvav-proekt-hudoznoi-mozaikina-osnovi-kartin-primacenko.html>

21. U Tallinni vidkryly vystavku molodykh ukrainskykh khudozhnykiv Prosto [The exhibition of young Ukrainian artists *Prosto* opened in Tallinn]. *Ukrinform – Ukrinform* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3664604-u-tallinni-vidkrili-vistavku-molodih-ukrainskih-hudoznikiv-prosto.html>

22. Isar, Yudhishtir Raj; Triandafyllidou, Anna. (2021). Introduction to this special issue “Cultural diplomacy: what role for cities and civil society actors?” *International journal of politics, culture, and society*, 34, 393–402 [in English]. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s10767-020-09385-1>

23. Searching for a Cultural Diplomacy, edited by Jessica C. E. Gienow-Hecht, and Mark C. Donfried. Berghahn Books, Inc., New York-Oxford. 2010 [in English].

24. Nye, Joseph. (2017). Soft power: the origins and political progress of a concept. *Palgrave communications* [in English]. Retrieved from www.palgrave-journals.com/palcomms <https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.8>

Стаття надійшла до редакції 15.03.2023.

Maria Kushnareva,

PhD (Philosophy), Senior Researcher,
Foundation of the Presidents of Ukraine,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: mariakushn8@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3361-8838>

Ukrainian Cultural Diplomacy during the War Time:

Experience, Issues, Prospects

The paper covers Ukrainian cultural diplomacy activities during Russian -Ukrainian war since 2022. The conditions since 1991 up to 2022 could be regarded as unsatisfactory one for the area, and the reasons were absence of political will to care on culture diplomacy up to 2015, and sporadic character of state care after, absence of strategic planning in the field, absence of well-designed Ukrainian culture strategic narrative, absence of sustainability in times of political changes. The importance of cultural diplomacy as part of strategic communications and as a “soft power” tool in creating attractive image of state and providing international support, are stressed. Mass media reports on culture and art events which presented Ukrainian culture abroad after the full-scale Russian aggression begun, allow one to define either main forms and directions which

Ukrainian cultural diplomacy had been used, or the main actors in the field. The special focus is on analysis of the events which were held during this year, and their certain features look unreasonable and controversial. Such ones are, for instance, presentation of Ukrainian cinema almost exclusively via demonstration of movies screened for the last some years and absence of Ukrainian films which are real world cinema classic; almost complete ignorance of centuries-old history of Ukrainian visual art and placing contemporary art only in focus. Considering the role of civil society as cultural diplomacy actor as highly positive one, however, since cultural diplomacy is crucial for Ukraine now, the need for state to pay much more greater attention to cultural diplomacy, is stressed. Certain means and approaches which could help to increase effectiveness of Ukrainian cultural diplomacy, are suggested.

Keywords: cultural diplomacy, soft power, civil society, strategic communication, Ukrainian Institute, Russia-Ukraine war, cultural relations.